

* * *

Tobias TRAPPE (red.), *Wahrheit und Erfahrung. Chancen der Transzendentalphilosophie. Für Richard Schaeffler*, Echter Verlag, Würzburg 2004 — 101 ss., ISBN 3-429-02598-2

Rok 2004, ze względu na przypadające w nim rocznice, był szczególnie doniosły dla refleksji na temat filozofii transcendentalnej, a także teologii transcendentalnej. W lutym tego roku przypadła bowiem dwusetna rocznica śmierci Immanuela KANTA (1724–1804) — protoplasty transcendentalnego pojmowania filozofii. Okrągła rocznica śmierci filozofa z Królewca przyniosła liczne sympozja i dyskusje na temat jego wpływu na współczesną formację filozoficzną, humanistyczną czy teologiczną. Drugą ważną rocznicą dla szeroko pojętego transcendentalizmu była setna rocznica urodzin i dwudziesta rocznica śmierci Karla RAHNERA (1904–1984) — zwolennika

chrystologii transcendentalnej. Ukazały się już przynajmniej dwa specjalne, jubileuszowe numery niemieckojęzycznych czasopism, wydawanych przez jezuitów, poświęcone spuściźnie teologicznej Rahnera¹. W tym wyjątkowym dla filozofii transcendentalnej 2004 r. ukazała się także przedstawiana tu publikacja, *Wahrheit und Erfahrung*, która — o czym informuje jej podtytuł — dotyczy szans filozofii transcendentalnej, jak można się domyślać: szans we współczesnym klimacie myślenia filozoficznego. Drugi podtytuł natomiast mówi, że monografia jest dedykowana Richardowi SCHAEFFLEROWI.

Nazwisko Schaefflera (ur. 1926) wymienia się wśród tych filozofów transcendentalnych obszaru języka niemieckiego (obok K. RAHNERA, J.B. LOTZA, E. CORETHA, O. MUCKA), którzy korzystając z pojęć i metod wypracowanych w kantowskiej i postkantowskiej filozofii transcendentalnej, próbują rozwijać problematykę należącą do dziedzin metafizyki, filozofii Boga i filozofii religii. Schaeffler, obecnie emerytowany już filozof i teolog, był profesorem na uniwersytetach w Tybindze, Erlangen, Moguncji i Bochum. Tu do emerytury kierował Katedrą Filozoficzno-Teologicznych Problemów Granicznych (*Lehrstuhl für Philosophisch-Theologische Grenzfragen*). Charakterystyczną cechą transcendentalizmu Schaefflera było dążenie do syntezy refleksji transcendentalnej i historycznej, a przez to — do uchylecia opozycji pomiędzy transcendentalizmem a historyzmem². Asystentem Schaefflera we wspomnianej katedrze w Bochum był redaktor przedstawianej książki, T. Trappe (ur. 1966), pracujący obecnie w Katedrze Dogmatyki *Ruhr-Universität* w Bochum. Trappe jest znany w środowisku filozoficznym jako jeden z redaktorów monumentalnego słownika filozoficznego, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, jak również jako redaktor edycji pism K. Rahnera (*Karl-Rahner-Gesamtausgabe*). Ponadto jest on autorem obszernej monografii na temat dziejów pojęcia doświadczenia transcendentalnego³. Dwa z przytoczonych wyżej faktów odegrały chyba zasadniczą rolę w zredagowaniu przez niego prezentowanej tu książki: wieloletnia współpraca z Schaefflerem i zainteresowanie jego myślą (dodajmy tu, że filozof ten był już współredaktorem innej monografii poświęconej Schaefflerowi⁴) oraz szczególne zainteresowanie prob-

¹ *Karl Rahner — 100 Jahre*, SdZ (2004), nr 1; *Karl Rahner. 100 Jahre*, ZKTh 126 (2004), nr 1–2.

² R. SCHAEFFLER, *Zum Verhältnis von transzendentaler und historischer Reflexion*, w: H. KOHLENBERGER, W. LÜTTERFELDS (red.), *Von der Notwendigkeit der Philosophie in der Gegenwart*, München 1976, s. 42–76; TENŽE, *Fähigkeit zur Erfahrung. Zur transzendentalen Hermeneutik des Sprechens von Gott*, Freiburg–Basel–Wien 1982, s. 6–7, 122–125; TENŽE, *Logisches Widerspruchsverbot und theologisches Paradox. Überlegungen zur Weiterentwicklung der transzendentalen Dialektik*, ThPh 62 (1987), s. 321–351; TENŽE, *Erfahrung als Dialog mit der Wirklichkeit. Eine Untersuchung zur Logik der Erfahrung*, Freiburg–München 1995, s. 23–34.

³ T. TRAPPE, *Transzendente Erfahrung. Vorstudien zu einer transzendentalen Methodelehre*, Basel 1996.

⁴ M. LAARMAN, T. TRAPPE (red.), *Erfahrung – Geschichte – Identität. Zum Schnittpunkt von Philosophie und Theologie. Für Richard Schaeffler*, Freiburg–Basel–Wien 1997

lematyką doświadczenia w filozofii, zwłaszcza doświadczenia transcendentального. Doświadczenie i prawda — dwie kategorie pojawiające się często w filozofii Schaefflera — są też głównymi tematami wydanego tomu.

Zbiór tekstów, zawartych w monografii *Wahrheit und Erfahrung*, otwiera tekst samego Schaefflera na temat sporów wokół pojęcia filozofii chrześcijańskiej (*Der strittige Begriff einer „christlichen Philosophie“*, s. 7–22). Dyskusja na temat tego pojęcia toczy się w literaturze nie od dziś. Wydawać by się mogło, że zwolennicy i przeciwnicy filozofii chrześcijańskiej powiedzieli już wszystko, co można było na ten temat powiedzieć. Schaeffler zaproponował jednak własną koncepcję filozofii chrześcijańskiej, odrębną od klasycznych koncepcji wypracowanych w toczącym się sporze. Przypomnijmy tu, że w jednej ze swych obszernych monografii Schaeffler zajmował się analizą wzajemnych oddziaływań (*Wechselbeziehungen*) pomiędzy filozofią a teologią katolicką⁵. Obecna publikacja częściowo nawiązuje do tamtych ustaleń, bowiem wyróżnikiem filozofii chrześcijańskiej są, jego zdaniem, żywe i wzajemne relacje filozofii oraz teologii. Według Schaefflera, filozofia może być określona mianem „chrześcijańskiej”, o ile spełnia pewne kryteria. Twierdzenia wiary chrześcijańskiej powinny być dla niej pomocą w wyławianiu doniosłych filozoficznie fenomenów, problemów, a nawet sposobów argumentacji (jednak już nie w samej argumentacji stosowanej w filozofii). Można by powiedzieć, że teologia może być inspirująca dla filozofii (chrześcijańskiej) w kontekście odkrycia, lecz nie w kontekście uzasadniania. Ponadto rezultaty takiej filozofii, uzyskane właściwymi sobie metodami, powinny służyć teologii w jej krytycznym samorozumieniu. Wreszcie, filozofia musi być gotowa do wymiany argumentów z teologią w tych punktach, w których ta się jej (przynajmniej pozornie) sprzeciwia. Autor poddał analizie pod kątem realizacji owych postulatów filozofię KANTA i HEGLA. Nakreślił także pewien model nowej filozofii transcendentальной, która spełniałaby powyższe postulaty bycia filozofią chrześcijańską.

Następny tekst, którego autorem jest B. NITSCHKE z Tybingi, dotyczy relacji pomiędzy prawdą i historią, widzianej z perspektywy filozoficznej i teologicznej (*Wahrheit und Geschichte. Ihr Verhältnis als philosophisches und theologisches Problem*, s. 23–35). Problem dziejowości był wielokrotnie podejmowany przez Schaefflera. Postulował on, jak wspomniano, wzbogacenie refleksji transcendentальной o refleksję historyczną. Również Nitsche zajmował się już wcześniej w jednym ze swych dzieł transcendentально-historyczną filozofią Schaefflera, porównując ją z teologią transcendentálną K. Rahnera. W podejściu transcendentально-historycznym zawsze będzie się ujawniać pewna dialektyka uniwersalności i historyczności jakiegoś fenomenu. W dziedzinie teologii transcendentальной dialektykę tę może wyrażać formuła, która

---

⁵ R. SCHAEFFLER, *Die Wechselbeziehungen zwischen Philosophie und katholischer Theologie*, Darmstadt 1980.

została użyta w tytule wspomnianego wyżej dzieła Nitschego: Boska uniwersalność w konkretnej historii (*Göttliche Universalität in konkretere Geschichte*). W niniejszym artykule dialektyka ta ujawnia się w dziedzinie prawdy. Zdaniem Nitschego, istnieje epistemiczny konflikt pomiędzy prawdą transcendentálną, bezwarunkową, odkrywaną w aktach refleksji, a prawdą „światowo-życiowo-fenomenálną” (*lebensweltlich-phänomenal*), poznawaną w historycznej rzeczywistości. Ta ostatnia prawda jest zawsze dana w historycznym kształcie, o czym wielokrotnie pisał również Schaeffler. Na tle ustaleń epistemologicznych Nitsche sformułował także stanowisko dotyczące zdań języka religijnego. Są one, jego zdaniem, „synsemantyczną” interpretacją całości rzeczywistości. Interesujący jest epilog artykułu, w którym autor skierował kilka dezyderatów pod adresem badaczy myśli Schaefflera. Zasugerował im np. zwrócenie uwagi na istnienie pewnych paraleli w myśli SCHAEFFLERA i J. DERRIDY. Zwrócił także uwagę na potrzebę dalszej analizy Schaefflerowskiej hermeneutyki języka religijnego i aktów religijnych, która mogłaby mieć duże znaczenie także dla dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego.

Ostatni postulat wyrażony w epilogu artykułu Nitschego częściowo realizuje następny tekst, poświęcony tematowi prawdy religijnej, którego autorem jest S. WIEDENHOFER z Frankfurtu (*Religiöse Wahrheit in der Vielheit der Kulturen. Zur theologischen Rezeptionsfähigkeit der transzendentalen Erfahrungstheorie Richard Schaefflers*, s. 37–51). Autor rozwinął w nim teorię doświadczenia transcendentálnego Schaefflera, próbując ją zastosować w obszarze myślenia teologicznego. Według koncepcji Schaefflera, akty doświadczenia tylko przybliżają nas do rzeczywistości, która wszakże pozostaje „zawsze większa” wobec każdorazowej jej percepcji. Doświadczenia transcendentálne są doświadczeniami paradoksalnymi, w których dokonuje się zmiana struktur umysłowych, w jakich ujmowana jest rzeczywistość. Schaefflerowska teoria doświadczenia, według której ma ono charakter dialogowy i responsoryjny, pozwala, zdaniem Wiedenhofera, na ujęcie w jej świetle dwóch aspektów doktryny wiary chrześcijańskiej: jej absolutnego charakteru oraz historycznych form recepcji i realizacji. Również i rzeczony autor dostrzega doniosłość uprawianej w duchu filozofii Schaefflera hermeneutyki treści wiary chrześcijańskiej dla dialogu ekumenicznego, międzyreligijnego i międzykulturowego.

B. IRLNBORN (Trewir), autor kolejnego tekstu zamieszczonego w zbiorze, zwrócił uwagę na samo pojęcie prawdy, jakim posługuje się Schaeffler, a które określa mianem „nie-epistemicznego pojęcia prawdy” (*Dar nicht-epistemische Wahrheitsbegriff Richard Schaefflers. Methodische Chancen und Gefahren*, s. 53–64). Klasyczna definicja prawdy mówi o *adaequatio* poznania i jego przedmiotu. Tymczasem Schaeffler w wielu miejscach swych prac używał określenia: *veritas semper maior* — prawda jest zawsze większa niż pretendujące do prawdy opisy rzeczywistości. Irlenborn ukazał zręby Schaefflerowskiej koncepcji prawdy, która najpełniejszy wyraz znalazła w obszernej monografii filozofa z Bochum *Erfahrung als Dialog mit der*

Wirklichkeit. Koncepcja *veritas semper maior* z tego powodu jest nie-epistemiczna, że nie wiąże wartości prawdy ze zdaniem. Sformułowanie *veritas semper maior*, zdaniem Irlenborna, znaczy u Schaefflera tyle, co *scientia in via*. Ludzkie poznanie jest poznaniem w drodze, a jego językowy wyraz jest zawsze konkretną, historyczną interpretacją prawdy, antycypacją w jednej prawdzie rzeczywistości.

Dwa kolejne artykuły zostały napisane przez autorów azjatyckich, a konkretnie koreańskich. Są nimi: Jin KIM, pracujący na uniwersytecie w Korei (*Die „postulatorische Struktur des Denkens“ Zum Zugang zum Gespräch zwischen europäischen and asiatischer Kultur?*, s. 65–76) oraz Jong-Lin LEE (*Religiöse Erfahrung oder religiöse Interpretation?*, s. 77–88), który w 2003 r. przedstawił w Monachium dysertację doktorską na temat filozofii Schaefflera⁶. Pierwszy z autorów zwrócił uwagę na Kantowską koncepcję postulatów rozumu, którą zajmował się również Schaeffler. Kim postawił pytanie, czy struktura myślenia, jaka została nakreślona w koncepcjach Kanta i Schaefflera, posiada jakieś analogie w filozofii buddyjskiej i analogie takie faktycznie dostrzegł. Z kolei Lee rozwinął w swym artykule tematykę własnej pracy doktorskiej na temat doświadczenia religijnego w ujęciu Schaefflera. Opowiadał się on za doświadczeniem religijnym pojętym jako religijna interpretacja naturalnych doświadczeń człowieka. Koncepcję Schaefflera Lee usytuował pomiędzy dogmatycznym a sceptycznym rozumieniem doświadczenia religijnego (dodajmy tu, że Schaeffler całą swą transcendentalno-historyczną filozofię sytuował pomiędzy dogmatyzmem a sceptycyzmem). Do pierwszej grupy (dogmatyczne rozumienie doświadczenia religijnego) Lee zaliczył: teorię przeżycia religijnego oraz teorię bezpośredniego spostrzeżenia rzeczywistości religijnej (W.P. ALSTON). Z kolei do grupy drugiej (sceptyczne rozumienie doświadczenia religijnego) należą: teoria „doświadczenia jako” (J. HICK) i teoria artykułującej interpretacji (M. JUNG). Według Schaefflera, doświadczenie religijne jest jedną z wielu odmian doświadczenia transcendentalnego, a więc doświadczenia, które jest dialogiem z rzeczywistością i prowadzi do zmiany podmiotowych struktur poznawczych.

Omawiany tom zamyka artykuł jego redaktora, T. Trappego. Tekst ten jest czwartą już częścią (poprzednie były publikowane w niemieckojęzycznych periodykach filozoficznych) opracowanego przezeń projektu antropologii substancjalnej (*Armut. Vorüberlegungen zur Substanzanthropologie [IV]*, s. 89–101). Autor opowiedział się za rehabilitacją pojęcia substancji w ontologii i w antropologii. Kategoria ta, pomimo jej krytyki, okazuje się wciąż pomocna w rozważeniu konkretnych problemów ontologicznych i antropologicznych. Pozwala też, pomimo wrażenia bardzo teoretycznego pojęcia, na nawiązanie żywszych relacji pomiędzy filozofią a codzienną egzystencją człowieka. W poprzednich częściach swego projektu antropologii

⁶ J.J. LEE, *Transzendenzbewusstsein und praktische Vernunft. Richard Schaefflers Hermeneutik der religiösen Erfahrung*, München 2003.

substancjalnej Trappe, przywołując inkryminowaną kategorię substancji, analizował np. zjawisko starości czy ponadhistoryczne wymiary ludzkiej egzystencji. W niniejszym tekście natomiast naczelnym tematem jest ubóstwo. To właśnie ubóstwo odsłania właściwy sens antropologii substancjalnej, ujawniając to, co rzeczywiście należy do istoty (substancji) ludzkiej egzystencji w odróżnieniu do tego, co jest tylko przejściowe i utracalne.

Po monografię *Wahrheit und Erfahrung* z pewnością z uwagą sięgnie każdy czytelnik zainteresowany postacią i myślą Schaefflera. Dodajmy, że nie jest to myśl zbyt dobrze w Polsce znana, mimo tego, że od ponad dwudziestu lat posiadamy przekład jego *Filozofii religii* (Częstochowa 1983). Wśród rodzimych autorów, którzy podejmowali analizy różnych aspektów myśli filozofa z Bochum, wymienić należy: K. ŁYSIENIA⁷ i M. SZULAKIEWICZA⁸. W kilku wcześniejszych publikacjach także autor tych słów zajmował się już filozofią Schaefflera, szczególnie jego koncepcją doświadczenia⁹. Znajomość filozofii Schaefflera nie jest koniecznym warunkiem przyswojenia sobie treści tomu *Wahrheit und Erfahrung*, niemniej na pewno ułatwi jego lekturę. Zamieszczone w tomie prace nie są immanentnymi analizami poglądów filozofa z Bochum. Autorzy raczej, wychodząc od różnych Schaefflerowskich inspiracji, rozwijali własne tematy filozoficzne. Można więc tu mówić o swego rodzaju *Wirkungsgeschichte* Schaefflerowskiej filozofii. Śledząc dziedzictwo innych niemieckich autorów zaliczanych do nurtu transcendentalizmu, można odnieść wrażenie, że poglądy Schaefflera okazały się najżywotniejsze i dla współczesnych autorów, owocniejsze niż np. poglądy Lotza czy Coretha, których *impact factor* we współczesnych publikacjach z dziedziny filozofii religii czy filozofii Boga raczej wciąż maleje. Być może przyczyną większej żywotności i popularności filozofii Schaefflera, oprócz tego, że jest on autorem znacznie młodszym od wymienionych wyżej, było jego wycucie dla dziejowych wymiarów ludzkiej egzystencji. Nie bez znaczenie była chyba i ta okoliczność, że pomimo bardzo rozległych zainteresowań Schaefflera, jego pisma miały raczej analityczny charakter i dotyczyły konkretnych zagadnień, nie wykluczając przy tym zagadnień granicznych i światopoglądowo doniosłych. W każdym razie lektura prac zamieszczonych w tomie pozwala na stwierdzenie mówiące, że we współczesnej literaturze niemieckiej istnieje dobrze już ukształtowana szkoła myślenia, głównie o religii, którą moglibyśmy nazwać „szkołą

---

⁷ K. ŁYSIENI, *Religia wobec wyzwań myśli współczesnej. Metoda filozofii religii Richarda Schaefflera*, Kraków 2000.

⁸ M. SZULAKIEWICZ, *Przeszłość i przyszłość filozofii transcendentalnej*, „Principia” (1998), nr 21–22, s. 137; TENŻE, *Obecność filozofii transcendentalnej*, Toruń 2002, s. 75–60.

⁹ K. WOLSZA, *Rola doświadczenia transcendentalnego w poznaniu filozoficznym*, Opole 1999, s. 90–101; TENŻE, *Rola paradoksu w dialogu z rzeczywistością. Richarda Schaefflera koncepcja doświadczenia*, w: P. JASKÓŁA, R. PORADA (red.), *Ad plenam unitatem* (Opolska Biblioteka Teologiczna 55), Opole 2002, s. 497–506; TENŻE, *Transcendentalność i historyczność doświadczenia estetycznego. Koncepcja Richarda Schaefflera*, RF 51–52 (2003–2004), nr 2 (w druku).

Schaefflera”. Nawiązując do podtytułu recenzowanego tomu, należałoby zatem stwierdzić, że filozofia transcendentalna w zaproponowanym przez Schefflera i rozwijanym przez współpracowników kształcie niewątpliwie „ma szansę” we współczesnej filozofii religii.

Ks. Kazimierz Wolsza

* * *